

Jo‘rayev Azizbek Anvarovich
Andijon davlat chet tillari instituti
azizbekjuraev05091973@gmail.com

BADIIY ADABIYOT TARJIMASIDA LEKSIKOGRAFIYANING AHAMIYATI

Annotatsiya: Ushbu maqolada badiiy adabiyotni tarjima qilish jarayonida leksikografiyaning ahamiyatini ko‘rib chiqamiz. Lug‘at yozuvlari bilan ishlashning asosiy tamoyillari yoritiladi, shuningdek, turli janrdagi asarlarni tarjima qilishda leksikografik yondashuvdan foydalanish misollari ko‘rib chiqiladi. Lug‘atlarning rolini tushunish va ulardan oqilona foydalana bilish badiiy matnning boyligini boshqa tilga yetkazishga intilayotgan har bir tarjimon uchun zaruriy mahoratdir.

Kalit so‘zlar: Lug‘at, atama, lug‘atshunoslik, o‘quv lug‘atlari, elektron lug‘at.

Abstract: In this article, we will consider the importance of lexicography in the process of translating fiction. The main principles of working with dictionary entries are covered, as well as examples of using the lexicographic approach in translating works of various genres are considered. Understanding the role of dictionaries and being able to use them wisely is a necessary skill for any translator who seeks to convey the richness of a literary text into another language.

Key words: Vocabulary, term, lexicography, educational dictionaries, electronic dictionary.

Leksikografiya - lug‘atlar va so‘zlarning tavsifi haqidagi fan. U badiiy adabiyotni tarjima qilishda muhim rol o‘ynaydi, chunki tarjimada so‘zlarni va ularning birikmalarini to‘g‘ri tanlash muallifning uslubini, asl nusxadagi his-tuyg‘ularini va nuanslarini etkazish uchun katta ahamiyatga ega. Badiiy adabiyot tarjimasi murakkab va ijodiy jarayon bo‘lib, tarjimondan nafaqat tilni bilishni, balki asl matnning muallif uslubi va xususiyatlarini yetkaza olishini ham talab qiladi. Bu esa so‘z tanlashga ijodiy yondashishni ham talab qiladi. Leksikografiya tarjimonga so‘z yoki iboraning nozik ma‘nosini tushunishga, shuningdek, maqsadli tilda eng yaxshi ekvivalentini topishga yordam beradi. Lug‘at yozuvlari tarjimon uchun o‘ziga xos vosita bo‘lib, so‘zdan foydalanishda ma‘no va kontekstning xilma-xilligini ochib berishga imkon beradi. Bunda leksikografiya katta rol o‘ynaydi, chunki so‘zlar, ularning tanlovi va kombinatsiyasi asar uslubi va muhiti uchun asos yaratadi.

Tarjimada leksikografiyaning ahamiyatini ko‘rsatadigan misollardan biri Frans Kafkaning “Evrilish” (Die Verwandlung) asarida keltirilgan. Ushbu hikoyada muallif hasharotga aylangan bosh qahramonning bema‘nilik muhitini ifodalovchi maxsus lug‘at va atamalardan foydalanadi. Tarjimon oldida ana shu barcha nozik farqlarni yetkazish, matnning butunligi va g‘oyasini saqlab qolishini ta‘minlash vazifasi turibdi. Leksikografik usullardan foydalanish tarjimonga asl nusxaning o‘ziga xosligi bildiruvchi mos so‘z va iboralarni topish imkonini beradi. Leksikografiyaning tarjimadagi ahamiyatiga yana bir misol she‘rning go‘zalligi va aniqligidir. She‘riy asarlarni tarjima qilishda har bir so‘z misraning qolgan elementlari bilan tovush va ma‘no jihatdan uyg‘un bo‘lishi kerak; Tarjimon lug‘atshunoslik texnikasidan foydalangan holda asl she‘rning jozibasi va tuzilishini saqlab qolish uchun ritm, qofiya, metafora va obrazlarni hisobga olgan holda mos so‘zlarni tanlaydi. Asl nusxaning madaniy xususiyatlarini yetkazishda ham leksikografiya muhim ahamiyatga ega. Turli madaniyatlarda boshqa tillarda mavjud bo‘lmagan so‘zlar va iboralar bo‘lishi mumkin, ular ma‘no va kontekstni saqlab qolish uchun to‘g‘ri tarjima qilinishi kerak. Leksikografiyani bilish tarjimonga bir xil fikr va hissiy ma‘noni bildiruvchi o‘xshash ibora va so‘zlarni topish imkonini beradi.

Tarjimonning asosiy vazifalaridan biri soʻzlarning bir tildan ikkinchi tilga maʼno jilosini yetkazishdir. Leksikografiya tilning leksik tizimini oʻrganuvchi fan sifatida tarjimonga har bir soʻz uchun mos muqobilini toʻgʻri tanlashda yordam beradi. Lugʻatlar va boshqa leksikografik manbalar yordamida tarjimon soʻzning turli mavzu maydonidagi maʼnosini aniqlay oladi va eng mos tarjimoni tanlaydi. Bundan tashqari, leksikografiya tarjimonga asl matnning stilistik xususiyatlarini tushunishga va ularni boshqa tilga oʻtkazishga yordam beradi. Har bir yozuvchining oʻziga xos uslubi bor, u muayyan soʻz va iboralarni oʻz ichiga oladi. Leksikografik manbalar tarjimonga ushbu stilistik xususiyatlarni tushunishga va ularni oʻquvchiga yetkazishga yordam beradi. Misol uchun, agar asl matnda koʻplab arxaizmlar yoki dialekt iboralar qoʻllanilsa, tarjimon matnning stilistik yaxlitligini saqlab qolish uchun tarjima tildagi shunga oʻxshash hodisalardan foydalanishi mumkin. Leksikografiya nafaqat stilistik xususiyatlarni, balki asarning hissiy boʻyoqlarini ham yetkazishga yordam beradi. Har bir soʻzning oʻziga xos emotsional va oʻquvchida muayyan his-tuygʻularni uygʻotish qobiliyati bor. Tarjimon leksikografik manbalardan foydalangan holda, oʻquvchiga asl matn taʼsirini saqlab qolish uchun ushbu hissiy nuanslarni toʻgʻri etkazishi kerak. Masalan, asl matnda ijobiy maʼnoli soʻz ishlatilsa, tarjimon oʻz tillarida maʼnosi oʻxshash va emotsional maʼnoga ega boʻlgan muqobil soʻzni tanlashi kerak. Tarjimon kontekst, jumla tuzilishi, grammatik xususiyatlar va boshqa omillarni ham hisobga olishi kerak. Biroq leksikografiya soʻz va ifoda vositalarining maʼnosini yetkazishda asosiy oʻrin tutadi, uni tarjima jarayonining ajralmas qismiga aylantiradi. Leksikografiyadan malakali foydalanmasdan turib, tarjimon asl asarning chuqurligi va goʻzalligini toʻliq yetkaza olmaydi. Shunday qilib, leksikografik manbalarni tushunish va ulardan qanday foydalanishni bilish har bir badiiy tarjimon uchun zaruriy mahoratdir.

Xulosa oʻrnida shuni aytish mumkinki, badiiy adabiyot tarjimasida leksikografiya muhim oʻrin tutadi. Bu tarjima jarayonining ajralmas qismi boʻlib, asl matnning uslubi va muhitini saqlab qolgan holda soʻz va iboralarning maʼno va nozik jihatlarini yetkazishga yordam beradi. Bundan tashqari, tarjimonlar soʻzlarning maʼnolari, sinonimlari va kontekstlari haqida maʼlumot berish orqali oʻz faoliyatini qoʻllab-quvvatlash uchun leksikografik manbalardan keng foydalaniladi. Tarjimaning eng yaxshi sifatiga erishish uchun tarjimon manba va maqsadli matn tili va madaniyatini chuqur bilishi, shuningdek, leksikografiya va lingvistik tadqiqotlar asoslarini yaxshi bilishi kerak. Matn kontekstidagi soʻz va iboralarning maʼnosini tahlil qilish va izohlay bilish, lingvistik va madaniy kontekstlarga qarab turlicha boʻlishi mumkin boʻlgan haqiqat va maʼnoning turli jilolarini hisobga olish muhimdir. Badiiy tarjimada leksikografiya turli kitobxonlarga turli til va madaniy meroslarga kengroq kirishda yordam beradi. Tarjimalar tufayli biz til toʻsiqlari tufayli ilgari erishib boʻlmaydigan sanʼat asarlarini oʻqib, bahramand boʻlishimiz mumkin. Tarjimonlar leksikografiyadan turli madaniyatlar oʻrtasida koʻprik yaratish va bizning dunyoqarashimizni va boshqa dunyolar haqidagi tushunchamizni kengaytirishga yordam berish uchun foydalanadilar. Leksikografiya va badiiy tarjima sohasidagi keyingi tadqiqotlar tarjima usullarini ishlab chiqish, tarjimalarning sifati va ishonchliligini oshirish hamda madaniyatlararo almashinuv va tushunishni rivojlantirishga hissa qoʻshishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI

1. Gʻ.Salomov Tarjima nazariyasi asoslari. Oʻquv qoʻllanma. –T.: “Oʻqituvchi” nashriyoti, 1983. - 232 bet.
2. Gʻ.Salomov Rus tilidan oʻzbekchaga maqol, metal va idiomalarni tarjima qilish masalasiga doir. –T.: “Fanlar Akademiyasi” nashriyoti, 1961. -159 bet.
3. M.Umarxodjayev, Soʻz dunyosi – til dunyosi, til dunyosi – soʻz dunyosi. Yosh filologlar uchun qoʻllanma. –A.: “Andijon davlat universiteti” nashriyoti, 2023. -192 bet.
4. Эргашева Д. И. К методическому вопросу анализа учебников в преподавании иностранных языков // Педагогическое мастерство: мат-лы II Междунар. науч. конф. (г. Москва, декабрь 2012 г.). М.: Буки-Веди, 2012.

5. Kazakbayeva D. Typology of the constituents of the semantic field of the concept of “ear” in English and Uzbek. SOI: 1.1/TAS. DOI: 10.15863/TAS International Scientific Journal Theoretical & Applied Science. p-ISSN: 2308-4944 (print) e-ISSN: 2409-0085 (online). Year: 2021. Issue: 11. Volume: 103 Published: 30.11.2021
6. Kazakbayeva, D. (2021). THE WORDS WITH THE SEMANTICS OF «EAR» PRAGMATIC PROPERTIES IN THE UZBEK LANGUAGE. InterConf, (72). вилучено із <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/interconf/article/view/14143>
7. D. Kazakbayeva, S. Qodirov. Ingliz va o'zbek tillarida "quloq" semantic maydoni konstituentlari tipologiyasi, Science and education 2 (4), 2021, p441-452
8. Shukurdinovna, Shamatova O., and Kazakbayeva D. I. Kizi. "Pedagogical Problems of Creating English Textbooks." JournalNX, vol. 7, no. 1, 2021, pp. 109-112.
9. Сущность речевой культуры при обучении иностранному языку. Дильфуза Илхамовна Эргашева. Молодой ученый, 316-317, 2010
10. Kazakbayeva, D., Shokirov, Sh., & Mamatkulov, A. (2021). Research on lexica semantic field of “ear” in different structural languages. Philosophical readings 13, 2283-2289.
11. ИШАНЖАНОВА, М. ФРАНЦУЗ ВА ЎЗБЕК БАДИИЙ МАТНЛАРИДА МАКОН ДЕЙКСИСЛАРИНИНГ СЕМАНИК ХУСУСИЯТЛАРИ. *O'ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI XABARLARI*, 2020,[1/1] ISSN 2181-7324.
12. Mumtoza, A., & Munosibxon, I. (2023). COMMUNICATION IS THE BASIS OF THE COMMUNICATIVE METHOD. *Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research*, 10(11), 194-196.
13. Franz Kafka: Die Verwandlung. Leipzig, 1915